

Imomi A'zam Abu Hanifa No'mon ibn Sobit

AL-FIQH AL-AKBAR

Tavhidning poydevori va e'tiqod qilish to'g'ri bo'lgan narsalar

Banda shubhasiz ishongach, unga Alloh taologa, Uning farishtalariga, kitoblariga, payg'ambarlariga, o'lgandan so'ng qayta tiriltirilishga, yaxshilik ham, yomonlik ham Allohning irodasi bilan bo'lishiga imon keltirdim, Hisob, Mezon, Jannat va Do'zax hammasi hakdir, demoq vojib bo'ladi...

— Alloh birdir. Uning birligi son jihatidan emas, balki sherigi yo'qligi, tug'maganligi, tug'ilmaganligi, tengi yo'qligi, maxluqlaridan biror narsaga o'xshamasligi, unga maxluqlaridan biror narsaning o'xshamasligi jihatidandir.

— Alloh ismlari, zotiy va fe'liy sifatleri bilan hamisha bo'lgan va bo'ladi. Tiriklik, qodirlik, bilish, so'zlashish, eshitish, ko'rish, xohlash Allohning zotiy sifatlaridir. Yaratish, rizq berish, paydo qilish, vujudga keltirish kabilar Allohning fe'liy sifatlaridir. Alloh o'z ismi va sifatleri bilan bo'lgan va bo'ladi. Allohning birorta ism sifati yangi paydo bo'lmagan.

— Alloh o'z ilmi bilan doimo olim, ilm Uning azaliy sifatidir, U o'z qudrati bilan doimo qodirdir, qodirlik Uning azaliy sifatidir. U o'z yaratuvchiligi bilan doimo yaratuvchi, yaratish Uning azaliy sifatidir. U o'z fe'li bilan doimo fo'iddir, fe'l Uning azaliy sifatidir. Fo'il Alloh taolodir, maf'ul maxluqdir. Allohning fe'li maxluq emas. Allohning sifatleri azalda qadimiydir, maxluq emasdir. Kim Allohning sifatlerini maxluq yoki yangidan paydo bo'lgan desa yoki u betaraf bo'lsa yoki Allohning sifatlariga shubhalansa, u Allohni inkor etgan kofirdir.

— Qur'on mushaflarda bitilgan, qalblarda yodlangan, tillarda o'qilgan va Payg'ambarimizga, sollallohu alayhi vasallam, nozil qilingan. Qur'onni talafuz qilishimiz, uni yozishimiz va o'qishimiz maxlukdir. Qur'on maxluq emas. Alloh taolo Qur'onda Muso va undan boshqa payg'ambarlar to'g'risida hamda Fir'avn va ib-lis haqida aytganlari barchasi Allohning ular haqida bildirgan kalomidir. Muso, alayhis-salom, va undai boshqa maxluqlarning so'zlari ham maxlukdir. Qur'on Alloh taoloning kalomidir, ularning kalomi emasdir. Alloh taolo: "Alloh Musoga gapirdi..." deb bayon qilganidan, Muso, alayhissalom, Alloh taoloning kalomini eshitdi. Alloh Musoga, alayhissalom, gapirishdan oldin ham azalda so'zlaguvchidir. Maxluqotlarni yaratishdan ol-din ham azalda yaratguvchidir.

— Alloh Musoga, alayhissalom, so'zlashni iroda etganida unga o'zining azaliy so'zlash sifati bilan so'zladi. Allohning hamma sifatleri maxluqlarning sifatiga o'xshamaydi. Alloh taolo biladi. Bilishi bizning bilishimizga o'xshamaydi. Alloh taolo Qodirdir. Qudrati bizning qudratimizga o'xshamaydi. Alloh taolo ko'radi. Ko'rish bizning ko'rishimizga o'xshamaydi. Alloh taolo eshitadi. Eshitishi bizning eshitishimiz-ga o'xshamaydi. Alloh taolo so'zlaydi. So'zlashi bizning so'zlashimizga o'xshamaydi. Biz vositalar (a'zolar) va tovushlar yordamida so'zlaymiz. Alloh taolo bevosita va tovushlarsiz so'zlaydi. Tovushlar maxluqdir. Allohning kalomi maxluq emas. Alloh mavjuddir. Mavjudligi maxluqlarning mavjudligi kabi jism, javhar, araz (alomat) bilan emasdir.

Uning ziddi va tengi va o'xshashi yo'qdir. Alloh Qur'onda zikr qilganidek, Uning tasavvursiz yadi, yuzi va nafi bor. Allohning yadi qudratidir yoki ne'matidir deyilmaydi. Zero, bunday aytish sifatni yo'q qilishdir, qadariylar va mo'taziliylar so'zidir. Yadi Uning tasavvursiz sifatidir. Allohning g'azabi va rizosi Allohning, tasavvuri yo'q sifatlaridan ikkitasidir.

— Alloh taolo narsalarni yo'qdan yaratdi. U narsalarni ular bo'lmasidan azalda bilguvchidir. Narsalarning holatini tayin etib hukm qilguvchi Udir. Bu dunyoda qam, oxiratda ham hech narsa Allohning xohishidan, ilmidan, qazoyu qadaridan, Lavhul Mahfuzga bitganidan tashqari bo'lmaydi. Lavhul Mahfuzga bayon etib bittandir. Hukm etib bitgan emasdir. Qazo, qadar, xohish Allohning azaliy, tasavvuri yo'q sifatlaridir.

— Alloh yo'qning yo'qlik holatida qandayligini va uni yaratsa qanday bo'lishini biladi. Alloh mavjudning vujudlik holatida qandayligini va uning yo'qligi qanday bo'lishini biladi. Alloh taolo bilishi o'zgaray yo bilishi yangi bo'lmay turganni turgan holida qandayligini, agar u o'tirsa, o'tirgan holida qanday bo'lishini biladi. O'zgarish va holatdagi har xillik maxluqlarda yuz beradi.

— Alloh maxluqlarni kufrdan va imondan xoli yaratdi. So'ng ularga rasullari orqali xitob qildi, imon va toatga buyurdi, kufr va gunohdan qaytardi.

So'ng kofir bo'lgan o'z fe'li, inkori, o'jarligi bilan va Alloh. taoloning unga madadi bo'lmaganidan kofir bo'ladi, mo'min bo'lgan o'z fe'li, iqrori, tasdig'i, Alloh taoloning unga tavfiqi va madadi bilan mo'min bo'ladi.

Alloh Odam zurriyatini uning pushtidan zarralardek qilib chiqarib, akdli qildi, ularni imonga buyurdi, kufrdan qaytardi. Ular Allohning rububiyatiga iqror bo'ldilar. Bu ularning imonidir. Ular mana shu sifatda tug'iladilar.

— So'ng kofir bo'lgan fitriy imonini kufrga almashtiradi va o'zgartiradi. Mo'min imonda sobit qolib, unda davom etadi. Alloh hech bir maxluqni kufrga va imonga majbur etmadi va ularni mo'min qilib ham, kofir qilib ham yaratmadi, ularni kufr va imonga qobiliyatli shaxslar qilib yaratdi. Imon va kufr bandalarning fe'llaridir. Alloh taolo kofir bo'lgan kimsani kufri holida qandayligini, agar u so'ng imon keltirsa, imoni holida qanday mo'minligini biladi va yaxshi ko'radi.

— Bandalarning hamma harakat va turish fe'llari haqiqatda ularning kasbidir. Ularning yaratuvchisi Alloh taolodir. Ularning hammasi Allohning xohishi, ilmi va qazoyu qadari bilan sodir bo'ladi. Toatlarning hammasi Allohning amri, muhabbati, roziligi, ilmi va qazoyu qadari bilan ro'y beradi. Gunohlarning hammasi Allohning ilmi, qazoyu qadari va xohishi bilan voqe' bo'ladi, ammo Allohning amri, roziligi va muhabbati bilan bo'lmaydi. Hamma payg'ambarlar, alayhimussalotu va sallam, katta va kichik gunohlardan va kufrdan asralgandirlar. Goho ularning ba'zilaridan yanglishishlar sodir bo'lgan. Payg'ambarimiz Muhammad, sollallohu alayhi va sallam, Allohning habibi, xos bandasi, rasuli, payg'ambari, tanlag'anidir. Butga sig'inmaganlar, Alloq taologa aslo shirk keltirmaganlar, kichik va katta gunohni hech qilmaganlar.

— Payg'ambarlardan, alayhimussalomlar, keyin odamlarning eng afzali Abu Bakr Siddiq, so'ngra Umar ibn al-Xattob al-Foruq, so'ngra Usmon ibn Affon Zinnurayn, so'ngra Ali ibn Abu Tolibdirlar. Ularning hammasidan Alloh rozi bo'lsin. Ular Haq bilan bo'lib, haqda o'tganlar. Ularning barchalarini do'st tutamiz. Payg'ambarimiz sahobalaridan har birlarini faqat yaxshilik bilan yodga olamiz. Biror musulmonni qilgan gunohi uchun, garchi u katta gunoh qilgan bo'lsa qam, uni halol hisoblamasa, kofirga chiqarmaymiz, undan imon nomini olib tashlamaymiz va uni haqiqatda mo'min deb ataymiz. Kishi kofir bo'lmay fosiq mo'min bo'lishi mumkin.

— Maqsiga mash tortish sunnat bilan sobitdir. Ramazon oyida taroveh namozini o'qish sunnatdir. Solih va solih bo'lmagan mo'minlarning ortida namoz o'qish joizdir. Biz mo'minga gunohlar zarar qilmaydi va u do'zaxga kirmaydi, dunyodan mo'min holda ketsa, agar u fosiq bo'lsa ham, do'zaxda abadiy qoladi, demaymiz. Biz, murjialar kabi, albatta yaxshi ishlarimiz maqbul va yomon ishlarimiz mag'fur demaymiz.

— Alloh taolo dunyodan imon bilan o'tganning yaxshiliklarini, shartlariga binoan va buzuvchi ayblardan xoli qilib, kufr va dindan qaytish bilan yo'qqa chiqarmagan bo'lsa,

zoe qilmaydi. Balki qabul qiladi va unga ajr beradi. Shirk va kufrdan boshqa gunoh qilib tavba qilmay, imon bilan o'tgan kishi Allohning xohishida, agar istasa, uni do'zax bilan azoblaydi va xohlasa, uni afv qiladi va do'zax bilan abadiy azoblamaydi, deymiz. Biror ishda riyo bo'lsa, ajrini yo'q qiladi. Shuningdek, g'ururlanish ham.

— Payg'ambarlar mo'jizalari, avliyolarning karomatlari haqdir. Ammo Allohning dushmanlari — Iblis, Fir'avn, Dajjol kabilarda bo'lgan va bo'ladigan mo'jiza va odatdan tashqari ishlarni karomat ham deb atamaymiz. Bularni biz ularning hojatlarini chiqarish deb ataymiz. Chunki Alloh dushmanlarini dunyoda g'ururda, oxiratda azobda qolishi uchun hojatlarini ravo qiladi. Ular bu bilan mag'rurlanib, kufru tug'yonda haddan oshib ketadilar. Bu mumkindir.

— Alloh maxluqlarni yaratmasidan ilgari qam yaratuvchi va ularga rizq bermasdan oldin ham rizq beruvchi zotdir. Alloh taolo oxiratda ko'rinadi. Uni mo'minlar Jannatda o'z ko'zlari bilan o'xshashsiz, tasavvursiz, o'rtada masofasiz ko'radilar.

— Imon iqror va tasdiqdir. Yeru osmon ahlining imoni ozaymaydi ham, ko'paymaydi ham. Mo'minlar imonda va tavhidda tengdirlar, amallarda esa ular bir-birlaridan ortiqdirlar.

Islom taslim bo'lmoq va Allohning buyruqlariga bo'yinsunmoqdir. «Imon» va «Islom» so'zlarida lug'aviy ma'no jihatidan farq mavjud bo'lsa-da, imonsiz Islom bo'lmaganidek, Islomsiz imon ham bo'lmaydi. Ularning ikkalasi bel bilan qorindek. Din imon, Islom va ahkomlarning hammasining nomidir.

— Biz Alloh taoloni, Kitobida zotini vasf qilganidek, hamma sifatleri bilan haqiqiy taniymiz. Hech kim Allohga U loyiq bo'lgan haqiqiy qullikni ado etolmaydi. Ammo Uning amri bilan, U buyurganiday Unga qullik qiladi. Mo'minlarning barchalari Allohni tanishda, ishonishda, Unga suyanishda, Uni sevishda, Undan rozi bo'lishda, Undan qo'rqishda, Undan umidvor bo'lishda va imonda bir-birlari bilan tengdirlar. Ammo ular bir-birlaridan amalda farq qiladilar.

— Alloh bandalariga fazlu karam qiluvchi va adolatli zotdir. U fazl aylab, bandaga u loyiq bo'lganidan bir necha barobar ziyoda savob beradi. U adl aylab, bandaga gunohi uchun azob beradi va fazl aylab, uning gunohini afv qiladi.

— Payg'ambarlarning, alayhimussalom, shariatleri haqdir va Payg'ambarimizning, alayhissalom, gunohkor va azobu uqubatga loyiq bo'lgan, gunohi kabira qilgan mo'min bandalarni shafolat qilishleri haqdir.

— Qiyomat kuni tarozida amallarning tortilishi haqdir. Payg'ambarimizning, sollallohu alayhi va sallam, jannatda hovuzleri borligi haqdir. Qiyomat kuni xusumatchilar o'rtalarida bir-birlaridan yaxshi amallarini olib, qasos olishleri hakdir. Agar ularning yaxshi amallari bo'lmasa, mazlumlarning yomon amallari zolimlarga ortilishi haq va joizdir.

— Jannat va do'zax hozir yaratib qo'yilgandir, ular abadiy yo'q bo'lmaydilar. Hurlar ham abadiy o'lmaydilar. Allohning iqobi va ajri yo'q bo'lmaydi, ular abadiydir. Alloh istagan bandasini fazl aylab, hidoyatga soladi. Istagan bandasini adl aylab, izlol etadi. Alloh taoloning izloli xizloniydir. Xizlonning tafsiri — O'zi rozi bo'ladigan amallarga bandani moyil qilmasligidir. Bu Allohning adlidir. Shuningdek, moyil qilinmaganni gunoh uchun jazolash ham adolatdir. Biz, shayton mo'min bandaning imonini zo'rlab, qahr qilib tortib oladi, demaymiz. Balki biz, banda oldin imonini tark etadi, ana shu vaqtda shay-ton undan imonini tortib oladi, deymiz.

— Qabrda Munkar va Nakir nomli farishtalar savollarining bo'lishi haqdir. Qabrda bandaga uning ruhi qaytarilishi haqdir. Qabrning qisishi haqdir. Qabrda hamma kofirlarga va ba'zi bir osiy musulmonlarga azob bor va bu haqdir.

— Alloh taoloning yad sifatidan boshqa mutashobih hamma sifatlerini arabchadan

boshqa tilda ulamolar aytganlaridek aytish joizdir. Yad sifatini boshqa tilga tarjima qilib aytish mumkin emasdir. Undan boshqa mutashobih sifatlarini «o'xshashsiz» va «tasavvursiz» so'zlari bilan qo'shib, masalan: «O'xshashsiz va tasavvursiz Parvardigorning yuzi uchun», deb aytmoq joizdir.

— Allohning yaqinligi va uzoqligi masofaning uzoq va qisqaligi jihatidan ham, fazilat va haqorat ma'nosida ham emasdir. Balki itoatgo'y Allohga tasavvursiz yaqin va gunohkorosiy Undan tasavvursiz yiroq degan ma'nodadir. Yaqinlik, uzoqlik, yuzlanish yolboruvchiga nisbatan qo'llaniladi. Shuningdek, bandaning jannatda Unga yaqinligi va huzurida turishi tasavvursizdir.

— Qur'on Payg'ambarimizga, sollallohualayhi va sallam, nozil etilgandir. U mushaflarda bitilgandir. Qur'on oyatlarining barchasi Allohning kalomi bo'lganidan fazilatda va ulug'liqda tengdirlar. Ammo ba'zi oyatlarida ham zikr fazilati, ham zikr qilinganning fazilati bor. Bunga misol, Oyatul Kursiydir. Unda Allohning ulug'ligi, buyukligi va sifatleri zikr qilingandir. Demak, mazkur oyatda ikki fazilat jam' bo'lgan, ya'ni, zikr fazilati va zikr qilinganning fazilati. Ammo ba'zi oyatlarda faqat zikr fazilati bor. Kofirlarning qissalari bayon qilingan oyatlar bunga misoldir. Unda zikr qilinganning — kofirlarning fazilati yo'qdir. Shuningdek, Allohning ismlari va sifatleri ulug'lik va fazilatda tengdir, ular orasida tafovut yo'qdir.

— Payg'ambarimizning, sollallohu alayhi va sallam, ota-onalari kufirda vafot etgan emaslar. U zotning amakilari Abu Tolib kofirlikda bu dunyodan o'tgan. Qosim, Tohir va Ibrohim, Alloh ulardan rozi bo'lsin, Payg'ambarimizning, alayhissalom, o'g'illaridir. Fotima, Ruqiya, Ummu Gulsum va Zaynablar Payg'ambarimizning qizlaridirlar.

— Agar mo'min kishiga Tavhid ilmining nozik masalalaridan birortasi tushunarsiz bo'lsa, shu zahoti bir olimni topib undan so'rab bilishi zarur. Bunga qadar, Alloh oldida qanday to'g'ri bo'lsa, shunday e'tiqod qildim, demog'i lozimdir. Unga bu holda so'rashni kechiktirish mumkin emas. Uni bilmay turishi uzr bo'lmaydi. Agar tavhid ilmining tushunmagan masalasini o'rganishga harakat qilmasa, kofir bo'ladi.

— Me'roj to'g'risidagi xabar haqdir. Kim uni rad etsa, ahli sunna val jamoadan ajralgan va adashgan bo'ladi.

— Dajjolning va Yajuj-Majujning chiqishi, quyoshning g'arbdan tulu' qilishi, Isoning, alayhissalom, osmondan tushishi va Qiyomatning sahih hadislarda vorid bo'lgan boshqa alomatlari haqdir, sodir bo'lajakdir.

Alloh istagan bandasini to'g'ri yo'lga soladi.

Hamd olamlarning Parvardigori Allohgadir. Xojamiz Muhammadga, sollallohu alayhi va sallam, va uning barcha avlodlariyu sahoba-lariga durudu salomlar bo'lsin!

Abduqahhor Shoshiy tarjimasi